

УДК:338:633.34:65.011.47(477.74)

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ ТА СТРАТЕГІЯ ВИРОБНИЦТВА СОЇ В УКРАЇНІ

Г.П. Атамась, О.М. Галицький

Одеський державний аграрний університет, м. Одеса

Анотація. В статті досліджено сучасний стан та виробництва сої в Україні. Обґрунтовано її місце і значення для сільського господарства та національної економіки. Проведено аналіз динаміки посівних площ, урожайності і валового збору насіння сої. Розглянуто питання формування ефективності виробництва і реалізації сої. Визначено напрямки ефективного соєсіяння.

Ключові слова: соя, урожайність, посівна площа, валовий збір, собівартість, рентабельність

Вступ. Основним завданням агропромислового комплексу країни в умовах ринкових перетворень є необхідність досягнення високих кінцевих результатів, прискорення переходу до інтенсивного характеру розвитку виробництва на засадах впровадження новітніх ресурсозберігаючих технологій. В останні роки в Україні виробництво сої займає одне з основних місць у розвитку сільського господарства. І саме вирощування цієї культури забезпечує відповідний рівень прибутковості сучасним аграрним підприємствам.

Соя - культура багатопланового використання, яка забезпечує виробництво понад 400 видів продуктів, у т. ч. харчових продуктів для людини та високопоживних кормів для тварин, є важливою сировиною для переробної промисловості, успішно розв'язуючи проблему білка та рослинної олії. Вона містить у бобах 30-42 % білка, збалансованого за амінокислотним складом, 15-25 % жиру, 20-30 % вуглеводів, значну кількість ферментів, мінеральних речовин, вітамінів, біологічно активних компонентів. Соя здатна підвищувати

родючість ґрунту, залишаючи після збирання 60-80 кг/га біологічно фіксованого азоту, і тому є одним з кращих попередників для більшості сільськогосподарських культур. Зокрема, врожай зернових, посіяних після сої, підвищується на 15-20 %. Завдяки високій рентабельності, площі посіву сої збільшуються як в цілому в світі, так і в Україні.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженням теоретичних і практичних аспектів підвищення ефективності виробництва сої займаються відомі вітчизняні вчені-економісти: Бабич А.О., Бабич-Побережна А.А., Заверюхін В.І., Лазарь В.Г., Позднякова В.В., Петриченко В.Ф., Шпичак О.М. та ін. Незважаючи на велику кількість досліджень і численні публікації, питання формування ефективності виробництва сої вимагають подальшого дослідження. До основних з них відносяться передусім підвищення урожайності й якості насіння, дотримання сівозмін, не повною мірою розглянуті аспекти ефективного використання ресурсного потенціалу галузі, питання підвищення ефективності виробництва з рахунком оптимального його розміщення в найбільш сприятливих для вирощування умовах та ін. Отже, недостатня глибина вивчення зазначених питань, їх науково-теоретична значимість та практична цінність зумовили вибір теми дослідження.

Метою дослідження є проведення ретроспективного аналізу виробництва сої в Україні та визначення напрямків його подальшого розвитку, виходячи із сучасних умов і можливостей.

Результати досліджень. Динаміка вирощування сої у світі вражає – у 1960 р. виробляли 31 млн. т сої, у 2002 – 184,9 млн. т, а 2014 р. – 268,8 млн. т. Відбулося зростання майже у 9 разів. Межу у 100 млн.га посівна площа сої вперше досягла у 2009 р. Вирощували цю культуру в основних землеробських регіонах у 90 країнах, а її світове виробництво за обсягами посіло четверте місце в світі після кукурудзи, пшениці і рису.

Провідні країни-виробники розміщують посіви сої на родючих землях, в умовах із достатніми для неї вологозабезпеченістю й тепловим режимом, у так званому Соєвому поясі [2]. Трійка лідерів країн-виробників є незмінною

протягом останніх років: США, Бразилія і Аргентина. Ці країни стабільно нарощують обсяги вирощування сої. Необхідно зазначити, що Україна за 2012 – 2014 рр. увійшла у десятку найбільших країн виробників сої. Вітчизняні дослідники відзначають, що Україна має великі можливості та значний потенціал для подальшого збільшення власного виробництва сої. І саме ця культура може сформувати стабільний урожай [1]. Підтвердженням цьому є те, що на зрошуваних землях у Херсонській області встановлено світовий рекорд її урожайності – 102,3 ц/га (2005 р.), а у Волинській області – європейський рекорд урожайності на незрошуваних землях – 74,9 ц/га (2010 р.). Взагалі потенціал урожайності вітчизняних сортів сої вважається досить високим: ультра скоростиглих - 23–28 ц/га ранньостиглих - 25–30 ц/га, середньоранньостиглих - 30–40 ц/га, середньостиглих - 41–50 ц/га й більше [4].

За оцінками Міністерства аграрної політики і продовольства, сою в нашій країні вирощують понад сім тисяч господарств. За матеріалами Державної служби статистики наведемо динаміку виробництва сої в Україні за останні п'ять років (табл. 1). Ще кілька десятиліть тому вважалося, що дана культура неприйнятна для вирощування в Україні у зв'язку зі складною її адаптивністю до ґрунтово-кліматичних умов. Однак із часом створення і впровадження сучасних, високопродуктивних сортів сої, розробка зональних технологій її вирощування, а також світовий досвід аграріїв переконали в протилежному: нині соя поступово витісняє традиційні олійні та зерно- бобові культури й починає займати вагоме місце у структурі посівних площ сільськогосподарських культур.

Як свідчать наведені показники у табл. 1 площа посіву під соєю зросла за період з 2010 року до 2014 року в 1,7 рази. Таку тенденцію слід вважати позитивною, оскільки на відміну від соняшника, що виснажує землю, соя збагачує ґрунт біологічним азотом і вважається гарним попередником майже для усіх сільськогосподарських культур. Незважаючи на високі обсяги виробництва сої в Україні, урожайність цієї культури є ще низькою в порівнянні зі світовим рівнем. Якщо зростання урожайності сої протягом 2010–

2014 рр. в 1,3 рази серед українських господарств можна розцінювати як досягнення (табл. 1), то порівняння суми урожайностей за 2010–2014 рр. доводить, що світова урожайність сої вища в 1,5 рази, а українським товаровиробникам є куди прагнути. Хоча безумовно при порівнянні рекордних урожайностей першість (у якості світового рекорду) належить Україні, адже рекордна урожайність сої в США (98 ц/га) є меншою на 4 ц/га [3].

Таблиця 1

Динаміка виробництва сої в Україні

Роки	Площа посіву, тис. га	Урожайність, ц з 1 га	Виробництво, тис. т	Індекс зростання виробництва
2010	1036,6	16,2	1680,2	-
2011	1110,3	20,4	2264,4	1,3477
2012	1412,4	17,1	2410,2	1,4345
2013	1351	20,5	2774,3	1,6512
2014	1792,9	21,6	3881,9	2,3104

* Розраховано за даними Державного комітету статистики України

В сучасних умовах лідером у виробництві сої в Україні є Хмельницька область, на території якої за останні десять років посіви цієї культури зросли більше, ніж у тисячу разів. Також великі площі під посіви сої відводяться у Вінницькій, Черкаській, Полтавській та ін. областях. В Херсонській області сою вирощують на зрошених землях. Аналогічних прикладів в країні немає.

Наведемо деталізований аналіз динаміки виробництва сої сільськогосподарськими підприємствами Одеської області за останні п'ять років (табл. 2).

За показниками, наведеними у таблиці 2, треба відмітити, що виробництво сої в Одеській області зовсім незначне за обсягами на противагу іншим регіонам країни.

Питома вага виробництва сої сільськогосподарськими підприємствами Одеської області до загального виробництва цієї культури по країні в 2010 році склала лише 0,4%, а в звітному, 2014 році – 0,5%. До позитивних зрушень треба відмітити те, що за період з 2010 р. до 2014 р. урожайність сої в Одещині

збільшилась на 41,5 %. Це свідчить про те, що в Україні уже є сорти, які можуть протистояти посусі і іншим катаклізмам в природі.

Таблиця 2

Динаміка виробництва сої в Одеській області

Роки	Площа посіву, тис. га	Урожайність, ц з 1 га	Виробництво, тис. т	Індекс зростання виробництва
2010	4,8	12,3	5,9	-
2011	6,1	13,9	8,5	1,4407
2012	8,6	6,2	5,3	0,8983
2013	6,4	15,8	10,1	1,7119
2014	10,7	17,4	18,6	3,1525

* Розраховано за даними Державного комітету статистики України

Найбільш сприятливі природні умови для вирощування сої в Україні знаходяться в зоні Лісостепу. Проте, наприклад, у 2012 р. найвища ефективність виробництва сої спостерігалась у сільськогосподарських підприємствах степової зони. Рівень рентабельності виробництва сої в підприємствах цієї зони складав 25,8%, порівняно з 23,5% у лісостеповій зоні та 18,9% — у поліській. Одержано прибутку на 1 га посівів також найбільше у підприємствах зони Степу (1396,7 грн.). Взагалі ж, виходячи з того, що на насіння сої тримається стабільний попит упродовж тривалого періоду, ціни, які формуються на внутрішньому та зовнішньому ринках, забезпечують цій культурі високий рівень рентабельності. Цим пояснюється зацікавленість аграріїв до сої. Якщо, наприклад, повні витрати на гектар за інтенсивної технології вирощування середньостиглої сої становлять 11 тис. грн. при врожайності 20 ц з 1 га, а собівартість 1 т продукції дорівнюватиме 5,5 тис. грн., то за ціни продажу продукції на рівні 7 тис. грн. за т, доходи з одного гектара становлять від 16 і вище тисяч гривень. Це забезпечує рентабельність на рівні 27,3 %.

Виходячи з попиту на сою, формуються канали реалізації продукції. Більшість насіння сої реалізується комерційним структурам для подальшого продажу на внутрішньому та зовнішньому ринках. За офіційною статистикою в 2014 році комерційним підприємствам було продано 93,5 %, тоді як

переробним підприємствам — 5,2 %, на місцевих ринках — 1,3 % [1]. Враховуючи внутрішні товарні потоки цієї продукції, дві третини вирощеного врожаю знаходять свого кінцевого споживача за межами України. Решта продукції переробляється на олійножирових комбінатах та комбікормових заводах. Таким чином, основними споживачами товарної сої є комерційні підприємства, які формують власну цінову політику, виходячи з цінової ситуації світового ринку. Переважна більшість вирощеної продукції експортується. Обсягами експорту соя поступається тільки пшениці, кукурудзі та ячменю. Така ситуація ще декілька років вважалась позитивною, але сьогодні треба експортувати не стільки насіння сої, скільки продукти її переробки, ціни на які є вищими, ніж на сировину. Стратегічно Україна має взяти курс на зменшення обсягів експорту сировинних ресурсів та створення умов для організації поглибленої переробки, що сприятиме: задоволенню потреб інтенсивного тваринництва високобілковими кормами; створенню додаткових робочих місць; збільшенню податкових надходжень; забезпеченню продовольчої та екологічної безпеки України.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Виробництво сої в Україні набуло стрімких темпів розвитку в останні роки, в результаті чого країна стала одним із визначних виробників сої в світі. Але збільшення валового збору відбувається в основному за рахунок екстенсивного фактору – площі посіву. В цілому виробництво сої на Одещині повторює загальнонаціональні тенденції екстенсивного розвитку галузі, але при цьому залишаючись більш прибутковою сільськогосподарською культурою степової зони, яка не входить до складу соєвого Поясу. Дослідження показали, що навіть при досягнутому рівні урожайності за останні роки в країні, підвищенні повної собівартості, виробництво сої залишається рентабельним, оскільки ціни реалізації перевищують собівартість одиниці продукції в 1,2 – 1,4 рази, що свідчить про ефективність її виробництва.

Виходячи з вищенаведеного, можна зазначити, що при розробці стратегії і тактики виробництва сої треба передусім підвищувати її урожайність за умов

впровадження високоврожайних сортів різних груп стиглості з уточненням зони стабільного виробництва, оптимізації структури посівних площ провідних сільськогосподарських культур, розробки та впровадження наукоємних, інноваційних технологій їх вирощування, які базуватимуться на основі ефективного використання факторів життя (світло, тепло, волога, поживні речовини), що сприятиме максимальному синтезу органічної речовини та білку.

Стратегія розвитку соєвого виробництва в Україні передбачає підвищення урожайності за умов формування оптимального рівня витрат, що обумовлює необхідність і напрямок подальших досліджень, які будуть спрямовані на обґрунтування зв'язку між урожайністю та собівартістю сої.

Література:

1. Бабич А. Невикористаний потенціал сої / А. Бабич, А. Бабич-Побережна // *The Ukrainian farmer*. – 2014. – №12. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://proseed.com.ua/blog_post2.html.
2. Беляєв О. В. Ринок сої та продукції її переробки в Україні / О. В. Беляєв // *Зб. наук. праць Луганського держ. аграр. ун-ту*; за ред. В.Г. Ткаченко. – Луганськ: Вид-во «Елтон», 2012.-№14(26).- 446 с.
3. Заболотний О. Г. Проблеми підвищення ефективності виробництва сої і технології її переробки : моногр. / О. Г. Заболотний. – Вінниця : Книга-Вега, 2006. – 168 с.
4. Репілевський Е.В. Економічна ефективність виробництва сої в ринкових умовах господарювання /Е. В. Репілевський // *Наук. пр. Полтавської державної аграрної академії. Серія: Економічні науки. Вип. 2. – Т. 2. – 2011. – С. 215–220.*
5. Україна у цифрах у 2014р. Статистичний збірник / Державна служба статистики України; ред. І.М. Жук — Київ. - 2015. — 237 с.
6. Міста та райони Одеської області. Статистичний збірник за 2013 рік / Головне управління статистики в Одеській області; ред. Т.В.Копилова. — Одеса, 2014. — 280 с.

АННОТАЦИЯ

Атамась Г.П., Галицький О.М. Ретроспективний аналіз і стратегія виробництва сої в Україні

В статті досліджено сучасне стан виробництва сої в Україні. Обґрунтовано її місце і значення для сільського господарства і національної економіки. Проведено аналіз динаміки посівних площ, урожайності і валового збору насіння сої. Розглянуто питання формування ефективності виробництва і реалізації сої. Визначено напрями ефективного вирощування.

Ключевые слова: *соя, урожайность, посевная площадь, валовый сбор, себестоимость, рентабельность*

ANNOTATION

Atamas G.P., Galitsky A.N. Soybean production retrospective analysis and strategy in Ukraine

The paper investigated the current state of the soybean production in Ukraine. It has been substantiated its place and importance for agriculture and the national economy. The analysis of sown area dynamics, yield and gross harvest of soybean seeds has been made. The problems of soybean production efficiency formation and sales have been considered. The directions of soybean planting have been determined.

Keywords: *soybean, yield, sown area, gross yield, cost, profitability.*